

De Jodenster

‘De winkeliers begonnen al nee te schudden als ik de winkel in kwam.’ Zo beschreef Mies Bloch de reacties toen zij tijdens de Duitse bezetting buiten de toegestane openingstijden voor joden boodschappen ging doen. Het drama van een opgenaaide identiteit.

Anvankelijk dook ik het archief van Mies Bloch in vanwege haar kruissteekpatronen, die nog steeds een grote populariteit in de borduurgemeenschap genieten. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Bloch lid van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) en was ze een tijdlang secretaresse van de Bond van Sociaal Democratische Vrouwenclubs. Haar patronen voor *De Vrouw en haar Huis* en *Margriet* getuigen echter niet van een hang naar het revolutionaire: koningen, koetsen en oude pracht zijn bekende thema's in haar oeuvre.

In een brief over haar leven, speciaal opgetekend in 1988 voor het toenmalig IAV (nu Aletta), vertelt Bloch over haar eerste kruissteekopdracht, bestemd voor een kapperszaak. 'Ik wist nog niet eens dat er 2 mm ruitjespapier bestond en gekleurd handwerkstof. Maar ik kreeg het voor elkaar.' Haar omgeving stimuleerde Bloch om met haar werk naar Elis Rogge te gaan, de redactrice van het tijdschrift *De Vrouw en haar Huis*. Haar werk werd direct geplaatst in het blad, maar Bloch verdiende er vrijwel niets aan omdat ze slechts één gulden vroeg per patroon. Bloch zat toen in haar derde studiejaar voor de MO-lerarenopleiding: 'Ik wist bij voorbaat dat ik ongeschikt zou zijn als lerares, maar als ik maar leerde tekenen.' Voor haar volgende opdracht was het honorarium naar eigen zeggen 25 gulden. 'Holkema en Warendorf vonden dat ik genoeg geld kreeg voor de patronen. Ik was nog bij moeder thuis, hoefde er niet van te leven en lachte maar eens.' Na haar afstuderen in 1929 kwam Bloch terecht bij *De Proletarische Vrouw*, waar ze prachtige tekeningen voor maakte en een vriendschap met hoofdredactrice Carry Pothuis-Smit opbouwde. Bloch maakte intussen naam als illustrator samen met haar echtgenoot Rein Snapper.

LIEVER EEN NEGERIN

Voor Bloch zelf was haar joods-zijn vooral een gegeven; van de religie had ze niets meegekregen tijdens haar jeugd. Haar ouders hadden zich lang voor haar geboorte laten uitschrijven als lid van de Joodse Gemeenschap. Toch werd ze door haar omgeving vaak in de rol van jood gedrukt. In haar memoires verhaalt Bloch hoe onvriendelijk ze als jood door haar christelijke schoonfamilie werd bejegend. Tijdens kerst 1937 denkt Bloch geweldig nieuws te kunnen brengen, maar haar schoonmoeder reageert niet blij op het bericht dat Bloch zwanger is. 'Toch had ik liever', citeert Bloch haar, 'dat hij met een negerin was getrouwd, dan met een jodin, want de joden hebben Christus gekruisigd'. Blochs joodse achtergrond komt ook nadrukkelijk naar voren in haar herinneringen aan de oorlog. Voordat mensen wisten dat het een kwestie van leven of dood was, was het joods-zijn al een kwestie van loyaliteit en identiteit. Toen de joden zich moesten melden om een J. in hun persoonsbewijs te laten stempelen, wilde een nichtje van Bloch dat geen joods uiterlijk had, dit niet doen. Ze ging naar de advocatenpraktijk van de broer van Mies, Leo Bloch, en vroeg: 'Ik heb geen zin om me te melden, wat vind jij daarvan?' Leo adviseerde haar dat dan vooral ook niet te doen. Maar de rest van de familie is verontwaardigd: 'Claartje meldt zich niet! Die wil niet weten, dat ze joods is! Schande!...' Leo zelf werd met zijn gezin voor het eerste transport opgeroepen. Hij stierf op 15 augustus in Auschwitz.

OF FOUT OF BANG

In de memoires van Mies zie ik ineens een kopie van een Jodenster. Geen tekening, geen foto, maar een afdruk van een stof- en object, geplet onder de druk van een kopieermachine. Nu bevat een archief vaak kopieën om de originele documenten

van Mies Bloch



de vette vingers van de lezers te besparen, dus verwonderd ga ik op zoek naar de originele door Mies zelf geschreven brief over haar leven. Die is er. Terwijl ik voorzichtig door het werk heen blader kom ik schetsen, kleurplaten en knipsels tegen. Halverwege het document is een gele Jodenster, verweerd door het dragen tijdens de oorlog, aan het papier bevestigd.

Pierre Nora noemt het wellicht een *lieu de memoire* (geheugenplaats). Frank Ankersmit zou zich verheugen op een 'sublieme historisch ervaring'. Ik staar naar die ster, teken van wreedheid, losgerukt uit haar context om hier in het archief, uitdagend op het arrogante af, aan een papier te hangen. Ik ken de oorlog niet. Ik ken Mies Bloch niet. Maar deze ster lijkt mij wel te kennen en spreekt luider dan alle andere ontdekkingen die ik ooit in het archief heb

gevonden. Ze breekt zonder pardon mijn academische afstand af en laat de oorlog binnen. *Wie es eigenlijk geweest is*, dat is de vraag.

Mies' verhaal raast verder. 'Toen kwam de gele ster, waarmee ook ik moest lopen. Iedere dag liep ik met Saskia (haar dochter, red.) heen en weer naar de kleuterschool. We moesten langs een villa, waar een middelbare schoolklas was ondergebracht; de leerlingen zaten dan maar op het muurtje te kijken, maar ik zag wel dat ze niet wisten hoe ze moesten kijken naar mij met die ster.' De ster reduceerde Mies tot haar joods-zijn. 'Kijk eens', hoorde ze wel eens achter haar, 'daar loopt nog een jodin.' Een andere keer belde er een jonge politieagent aan, 'die even naar de kapstok liep om te checken of er op iedere jas van mij wel een ster zat genaaid; met een veiligheidsspeld mocht niet.' Joden

mochten op een gegeven moment alleen tussen drie en vijf in winkels kopen. De ster maakte direct duidelijk wie er aan de deur stond: 'De winkeliers (niet alle) begonnen al nee te schudden als ik de winkel in kwam. Ze waren of fout of bang.'

SPERZIEBONEN

In 1943 moest Bloch vertrekken uit de kuststrook Bergen. Ze verhuisde naar Amsterdam waar ze met Rein en hun kinderen Saskia en Jochem in een appartement trok waar zojuist een NSB'er was vertrokken. 'En toen kwamen de berichten: Oom Willem heeft zich in Westerborg opgehangen, oom Gerard is gehaald, zus Bloch stond aan de deur eieren te kopen en kwam niet meer binnen. Mina Fles bracht even een brief naar de bus en kwam niet meer thuis.' Het gezin zat niet bij de pakken neer. Haar man heeft zich nog bezig gehouden met het maken van valse persoonsbewijzen. Zelf heeft ze er ook een gehad. 'En toen kwam eindelijk de bevrijding. Ik had een reep stiekem voor Saskia bewaard, en ook een blik sperziebonen.' Rein was over dit laatste niet erg te spreken; het voedsel had volgens hem beter tijdens de oorlog ingezet kunnen worden.

In de memoires van Bloch neemt de oorlog een belangrijke plek in. 'Dit opschrijven allemaal, doet me erg veel, misschien is het goed. Als het een dagboek was geworden, had ik nog veel meer details opgeschreven. En thuis het goede humeur spelen.' Verder gaat de brief over de kinderen, het bedrog van Rein en de scheiding, haar geldzorgen, haar tekeningen en haar patronen. In totaal neemt de oorlog zeven pagina's van het in totaal 27 pagina's tellend document in. Bloch was toch in eerste plaats een tekenaar en ontwerper, daar kon de oorlog geen verandering in brengen.

Voor dit artikel is geput uit de ongepubliceerde memoires van Mies Bloch, Bergen 1888. Te vinden in Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis, archief 'Mies Bloch', nr. 11.

Esmeralda Tijhoff is AIO bij Moderne Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.